

Citation style

Wernisch, Martin: review of: Albrecht Beutel (ed.), Luther Handbuch, Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, in: Český časopis historický, 2021, 3, p. 615-619, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/fd15ddbfb49441bfae8f43de533fe911>

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

publikacemi, jež zde sledujeme, patří k vůbec nej kvalitnějšímu kusům, ve svém oboru až nepominutelným.

Shrnutí předchozího bádání

Matthias POHLIG (Hg.)

Reformation

(= Basistexte Frühe Neuzeit, Bd. 2)

Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2015, 252 s., ISBN 978-3-515-10925-3.

Olaf MÖRKE

Die Reformation. Voraussetzungen und Durchsetzung

(= Enzyklopädie deutscher Geschichte, Bd. 74)

Berlin – Boston, De Gruyter Oldenbourg ³2017, 192 s., ISBN 978-3-11-045810-7.

Albrecht BEUTEL (Hg.)

Luther Handbuch

Tübingen, Mohr Siebeck ³2017, XVI + 611 s., ISBN 978-3-16-153892-6.

Obecně vzato silná presence příspěvků a důrazů 20. století v současné dějepisické debatě dobře odpovídá významu této éry ve vývoji bádání. Představuje v něm etapu mohutného rozvoje, vyznačovaného prohloubením, zrychlením i krajním rozrůzněním, rozkošatěním thematického i metodologického rejstříku a ovšem i nepřeborným bohatstvím výsledků. Jak zajímavost uplynulého sekula coby úseku minulosti, tak jeho trvajících inspirativnost pro naši přítomnost připomněla uvnitř „reformačního desetiletí“ poměrně přehledným způsobem čítanka „základních textů“, sestavená roku 2015 Matthiasem Pohligem.

Tehdejší juniorní profesor v Münsteru, mezitím povoláný na katedru evropského raného novověku na berlínské Humboldtově universitě, v ní přitom vlastně vůbec neměl představovat uzavřený úsek historie, ale naopak klasiky současnosti a nosné pilíře aktuálního stavu. Původně mu bylo uloženo ohlédnout se za posledními pěti dekádami, z nichž půl druhého desetiletí v tu chvíli spadalo již do nynějšího století. Klíčové texty, jež se vešly do Pohligova výběru (po jednom či dvou od osmi německých a amerických dějepisců mužského i ženského pohlaví), však nakonec všechny pocházely z poslední třetiny 20. věku. A sestavovatel, který

antologii opatřil též důkladným úvodem, se i při vědomí, že se musel spokojit s možná až příliš směle úzkým a subjektivně zabarveným výběrem, neobával tuto skutečnost výslovně ospravedlnit mj. závěrem, „že reformační bádání po roce 2000 vcelku již nemělo tutéž koncepčně inovativní sílu jako předtím“ (s. 10). Postavením do takového kontrastu Pohlig svou poklonu, složenou starším badatelům, nápadně zvýraznil.

Je však zapotřebí dodat, že stačilo jen pár dalších let, aby se Pohligovo vnímání situace posunulo. Ve zprávě, již i on věnoval jubilejní literatuře, resp. stavu reformačního bádání, a to hned v roce, kdy vzpomínání vrcholilo,⁵ vymezil již údobí ochablosti také koncovým datem. Alespoň tedy s některými dalšími upřesněními: „Monografie především mladších německojazyčných historiček a historiků, kteří se zabývají reformací v užším smyslu (a přijímají při tom kulturně-dějinné impulsy), se mi v časoprostoru zhruba mezi lety 2005 a 2014 skutečně zdají být poměrně vzácné... Teprve s církevními, politickými a vědeckými přípravami na reformační jubileum, zprvu váhavými, v posledních letech však stále nabývajícimi na intenzitě, vychází v Německu opět množství studií, jež se reformací zabývají explicitně. Reformace je tedy opět tu... Ovšem na rozdíl od 70., 80. i 90. let 20. století se nepodává žádná ústřední perspektiva, žádná dominantní interpretace“ (s. 221n). To ovšem samo o sobě ještě nemusí být nutně chyba, jakkoliv je možné oceňovat „integrující, paradigmatické kontroverse stimulující“ sílu takových „výkladových vzorců“ (s. 222). Možná v onom kvantitativním vzepětí, jež Pohlig zaznamenává, nepůjde zrovna o počátek kvalitativní vlny podobné výšky, jakou dosáhly předchozí, i on však v každém případě uznal, že vědecký výtěžek velkého jubilea stojí přece jen za pozornost.

I pro konkrétnější odpověď, v čem se vlastně obraz bádání pozměnil v průběhu prvních desetiletí 21. věku, kde je možné pozorovat pohyb a co smí platit za nové (vznikajíc, jak se ukáže, i v období vnějšího útlumu), se ovšem jako zvláště příhodné pomůcky nabízejí nejprve opět osvědčené příručky – a sice ty, které byly u příležitosti jubilea výrazněji aktualizovány. U nich totiž lze použít poměrně pohodlnou metodu srovnání proměn téhož textu. Zde upozorníme na dva tituly tohoto druhu, jež každý za sebe zastoupí oba velké okruhy, s nimiž bylo výročí spjato: jeden dějiny reformace obecně, druhý speciálně lutherovské bádání.

5 Matthias POHLIG, *Jubiläumsliteratur? Zum Stand der Reformationsforschung im Jahr 2017*, Zeitschrift für Historische Forschung 44, 2017, s. 213–274.

Pravda, práce o předpokladech a prosazení reformace z pera Olafa Mörkeho, profesora středo- a novověkých dějin v Kielu, nemá ambici být všeobsáhlým přehledem. Jeho určení bylo od původu ohraničeno hned tím, že jde o dílčí svazek renomované „Encyklopedie německých dějin“. Soustředit se přednostně na německé epicentrum reformačního dění, ba i na tamní tradici vymezené období mezi lety 1517–1555, však nepřestane dávat dobrý smysl – pokud jen nespustíme ze zřetele, že toto dění nezůstalo sevřeno ani prostorovými hranicemi říše, ani časovým mezníkem augsburského náboženského smíru a jejich překročením nabývalo i nových podob a významů.

Mörkemu toto vědomí nechybí (stejně jako hlavnímu editoru řady, Lotharu Gallovi – nebo Pohligovi, který ve své antologii postupoval obdobně). Do ediční řadou vytčených mezi knížky, k nimž patří i nepříliš velký stránkový rozsah, vpravil v obdivuhodně hutném, a přesto přístupném stylu skutečně mnoho: přehled základních událostních i strukturálních komplexů, problémů a tendencí bádání (od 19. století po současnost) i strukturovanou bibliografii, se zřetelem k politickým, sociálním, kulturním i duchovním dimensím historie (a to geograficky bez vyloučení švýcarského prostoru, pro dějiny reformace velmi důležitého).

Srovnávání proměn, jež nastaly mezi lety 2004 a 2017 jakožto daty prvního a třetího vydání knihy, autor sám usnadnil, když aktualizace, na něž upozornil v úvodu (Xn), umístil do samostatných dodatků – v bibliografické části (s. 176–180), ale i v pojednání o „Tendencích bádání od r. 2005“, zřehledněném kombinací mezititulků a marginálií (s. 140–153). Poslední z nich, naznačující vyústění výkladu, se hlásí k „užitku mnohotvárnosti metod“. Uvnitř textu pak nese ráz celkovějšího hodnocení jmenovitě věta: „Vzmach nových dějin idejí, jenž vyznačuje bádání o raném novověku posledních dvou desetiletí, padá právě na poli reformačních dějin na úrodnou půdu“ (s. 149).

I nejnovější verze základního kompendia k Lutherově osobě, dílu a působení i jejich recepci obsahuje stručný oddíl, explicitně věnovaný „novějším tendencím“ (s. 40–42). Také původce tohoto oddílu připouští, že přítomnosti chybí sjednocující paradigma, odkazuje však k probíhajícím plodným zkoumáním a debatám. Čtenář, kterého zajímají podrobnosti, tu jinak musí přezkoumávat kapitoly po kapitolách, chce-li zjistit, co v nich za takřka stejnou dobu jako u Mörkeho (od léta 2005 po rok 2016) přibýlo, zmizelo anebo doznalo jiné změny (některé oddíly byly mj. přepsány novými autory). Skutečně se v nich ovšem také dobere rozsáhlejších a určitějších, méně obecných zjištění. Tým původně dvaceti pěti, posléze však již třiceti odborníků (většinou německých, ale zastoupeno je i několik

dalších zemí původu) pod vedením Albrechta Beutela, profesora církevních dějin v Münsteru, který příručku připravil, směl od počátku počítat s několikanásobně větším prostorem než Mörke, a totéž platilo i pro rozšíření aktuálního (jinak taktéž třetího) vydání. Způsob, jakým dílo občerstvil, tudíž odpovídá dobré pověsti etablované „institute“ (s. V), již si rychle vydobylo.

Některé změny ovšem také vysvitnou ze samotného členění svazku – a již ty jsou výmluvné. Zařazení nových kapitol o lutherském bádání ve Skandinávii a Severní Americe (s. 42–54) obráží jeho rostoucí internacionalizaci; vedle oddílu, jenž se věnuje reformátorovým „starověreckým“ protivníkům, se nyní objevil jiný o jeho „katolických sympatizantech“ (s. 140–144); také závěrečný výklad o Lutherovi a krásné literatuře (s. 544–550) je projevem docenování výpovědní síly pramenů „druhého života“ význačné osobnosti. Sám za sebe mluví nadpis podkapitoly o lutherském bádání na internetu (s. 20n). Přidělení kapitoly o reformátorově rukopisu (s. 21–27) si její autor, emeritní profesor vysoké školy pedagogické v Heidelbergu Ulrich Bubenheimer, vynikající znalec písma celé řady dobových osobností, vysloužil v neposlední řadě čerstvým pramenným objevem, když ve wolfenbüttelské knihovně identifikoval v konvolutu starých tisků Lutherovy vlastnoruční marginálie z raného období jeho (humanistických) studií.

Z jednotlivostí, jež žádný titulek neprozradí, takže by pozornosti mohly uniknout, zmiňme alespoň jednu, totiž tichou opravu dřívější představy o okolnostech Lutherovy cesty do Říma, dříve datované do let 1510–11, již však emeritní profesor církevních dějin v Marburgu Hans Schneider nově položil mezi roky 1511 a 1512 a zpřesnil tak i obraz situovanosti mladého augustiniána uvnitř jeho řádu (s. 72).

Tento ojediněle markantní doklad, že dokonce i v případě tak enormně probádané osobnosti stále ještě je možné doplňovat a precizovat též základnu životopisných faktů, nám může jako citlivý „lakmusový papírek“ posloužit i v následující probírce recentních monografií o Lutherovi. Pokud neprozradí přímo jejich kvalitativní úroveň, pak obvykle přinejmenším napoví, nakolik máme před sebou díla znalců bezpečně ukotvená ve speciálním lutherském bádání anebo spíše syntetické výklady odborníků, kteří se snaží přehlédnout hlavní rysy a široké souvislosti celých epoch.

Nelze ovšem pochybovat, že oprávněné jsou oba typy prací (jež od sebe navíc většinou ani nejde oddělit čistým a ostrým řezem). Jejich souběžná existence bytostně souvisí se základní skutečností, již i zde pozorujeme hned od vstupního odstavce: výročí reformace se obráží ve výročí Lutherově a naopak. Luther je

historicky zajímavý jako osobnost i jako protagonista světodějného obratu, jako jeden mezi mnoha dalšími aktéry, propojenými mnohočetnými komunikačními sítěmi, mezi kterými však nikdy nezaniká – i jako exemplární referenční bod, který dobře poslouží k představení centrálních procesů doby, v nichž prakticky vždy v nějaké podobě jmenovitě figuroval.

Tato vzájemná provázanost biografického s nadosobním není zakotvena pouze v tradici, ale i v dějinné realitě, a tak je jen logické, že jako jednotlivé téma, v němž se celek zrcadlí, jsou reformátorův život a dílo reformačním bádáním nadále zpracovávány nejčastěji. Jakkoliv s sebou prohlubování historického poznávání nese, že Luther a reformace už dávno nejsou zkratkovitě ztotožňováni a ke slovu je pouštěn stále větší počet dalších osob (včetně bezejmenných), i tentokrát platí, že žádnému jinému tématu nebylo věnováno takové množství monografií jako jemu. I my se budeme muset pozastavit u celé řady z nich – a ujistíme se, že ony kvalifikované a zdařilé vskutku nejsou jen replikacemi, ale že se s užitek dají číst a užívat i jedna vedle druhé.

Když už jsme výše jmenovali Albrechta Beutela, nenechme beze zmínky, byť poněkud vybočující z vymezeného pole, že právě jeho „populárně teologický úvod do Lutherova působení, života a díla“ byl při příležitosti jubilea přetlumočen do češtiny.⁶ Toto dílo ovšem stačí zaznamenat zcela stručně, neboť jakkoliv se dá doporučit jako krátký, nepřiliš náročný a přesto kompetentně zasvěcující portrét, současný ve své snaze vyprostit „dějinný fenomén“ ze sevření pozdějších stereotypů (s. 13), spadá do kategorie reedic – a na ní je nejpozoruhodnější, že k ní došlo právě v Praze: v němčině byl text, pocházející již z počátku 90. let, naposledy vylepšen a vydán roku 2006, ještě před začátkem dekády. Rozumí se tedy mj., že Beutelova kniha ani nemůže být podrobena konfrontaci se Schneiderovými zjištěními, třebaže prostor by pro ni skýtala, nakolik Lutherově cestě do Říma věnovala celou kapitolku.

6 Albrecht BEUTEL, *Martin Luther. Uvedení do života, díla a odkazu* (přeložili Petr Gallus a Ondřej Macek), Praha 2017, s. 7.